

ЗМІСТ

Передмова	5
<i>1001–1100 роки. Одинадцять століття</i>	13
Розвиток західної Церкви	19
Установлення миру	25
Припинення рабства	28
Удосконалення будівництва	32
Висновки	36
Провідний ініціатор змін	37
<i>1101–1200 роки. Дванадцять століття</i>	39
Ріст населення	41
Розширення монастирської мережі	45
Інтелектуальне відродження	49
Медицина	54
Верховенство закону	59
Висновки	62
Провідний ініціатор змін	63
<i>1201–1300 роки. Тринадцять століття</i>	65
Комерція	68
Освіта	74
Відповідальність	78
Ченці	82
Мандрівки	87
Висновки	90
Провідний ініціатор змін	92
<i>1301–1400 роки. Чотирнадцять століття</i>	94
Чорна смерть	96
Знаряддя війни	103
Націоналізм	108
Народні мови	113
Висновки	117
Провідний ініціатор змін	118
<i>1401–1500 роки. П'ятнадцять століття</i>	119
Епоха відкриттів	122
Вимірювання часу	128
Індивідуалізм	132
Реалізм і натуралізм Відродження	135
Висновки	139
Провідний ініціатор змін	140
<i>1501–1600 роки. Шістнадцять століття</i>	142
Друковані книги та грамотність	145
Реформація	153
Вогнепальна зброя	159
Зниження рівня насильства	163
Заснування європейських імперій	169
Висновки	173
Провідний ініціатор змін	175

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

<i>1601–1700 роки. Сімнадцяте століття</i>	176
Наукова революція	181
Медична революція	190
Заселення світу	194
Суспільний договір	199
Процвітання середнього класу	201
Висновки	206
Провідний ініціатор змін	207
<i>1701–1800 роки. Вісімнадцяте століття</i>	208
Транспорт і зв'язок	210
Сільськогосподарська революція	216
Лібералізм доби Просвітництва	221
Економічна теорія	229
Промислова революція	236
Політична революція	242
Висновки	248
Провідний ініціатор змін	249
<i>1801–1900 роки. Дев'ятнадцяте століття</i>	252
Зростання населення та урбанізація	254
Транспорт	259
Зв'язок	266
Охорона здоров'я і санітарія	270
Фотографія	276
Соціальна реформа	281
Висновки	292
Провідний ініціатор змін	293
<i>1901–2000 роки. Двадцяте століття</i>	296
Транспорт	299
Війна	307
Тривалість життя	313
Засоби масової інформації	316
Електричні та електронні прилади	319
Дослідження майбутнього	324
Висновки	329
Провідний ініціатор змін	331
<i>Висновки. Яке століття бачило найбільше змін?</i>	334
Стабільність і зміни	335
Шкала потреб	338
Соціальні зміни відносно шкали потреб	342
Чи це кінець історії?	360
Провідний ініціатор змін	366
<i>Епілог: Чому це важливо?</i>	369
<i>Додаток: Розрахунок чисельності населення</i>	388
<i>Примітки</i>	396
<i>Алфавітний покажчик</i>	418
<i>Слова подяки</i>	446

*Присвячую цю книгу моїм дітям і всім моїм нащадкам.
Я відчуваю, що з'явився на цей світ, аби написати саме цю книгу.*

*Це, звісно, не означає, що ви народилися, аби прочитати її,—
хоча така думка могла б вас до цього спонукати.*

Передмова

Друк, порох і компас — саме ці три відкриття повністю
змінити вигляд і стан речей по всьому світу.

Френсіс Бекон, «Новий органон», 1620

Одного вечора наприкінці 1999 року я був удома та переглядав новини по телебаченню. Після того як телеведуча розповіла про головні події дня, вона почала підбивати підсумки, що як я думав, стосуватимуться останніх дванадцяти місяців, як зазвичай бувало у новинах в останні грудневі вечори року. Однак, того року вона почала огляд цілого двадцятого століття. «Оскільки ми наближаємося до кінця століття, *яке бачило більше змін, ніж будь-яке інше...*», — почала вона. Ці слова засіли у мене в голові та змусили задуматись. А що ми дійсно знаємо про зміни? Що змусило цю ведучу новин бути настільки впевненою, що ХХ століття бачило більше змін, ніж, скажімо, ХІХ, коли залізниця перетворила світ до непізнанності? Або ХVІ, коли Коперник припустив, що Земля обертається навколо Сонця, а Лютер розділив християнську церкву на дві? Відтоді створили чорно-білі фільми, ми спостерігали гриб від ядерного вибуху, а космічні ракети, автомобілі та комп'ютери почали заповнювати телеекрани. Заява телеведучої про те, що ХХ століття бачило більше змін, ніж будь-яке інше, явно була заснована на припущенні, що «зміна» є синонімом технологічного розвитку і що інновації ХХ століття були саме такими.

Наступні роки, що минули з того дня, я говорив про «зміни» з великою кількістю людей. Коли я ставив питання «Яке століття бачило більше змін?», майже всі погоджувалися з ведучою новин: безсумнівно, це ХХ століття. Деякі люди навіть сміялися над самою ідеєю, що

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

я можу вважати інакше. Коли ж я просив обґрунтувати їхню відповідь, то вона зазвичай включала одну або більше інновацій із п'яти, винайдених у XX столітті: перший політ літака, атомна бомба, висадка на Місяць, Інтернет і, звісно ж, мобільний телефон. Схоже, вони вважають, що сучасні досягнення роблять усе інше, що з'явилося значно раніше, меншовартісним, і що зміни попередніх століть були ледь помітними в порівнянні зі змінами двадцятого. Припущення, що сучасні досягнення являють собою найістотніші зміни, а їхні попередники були відносно статичними, здаються мені ілюзорними. Той факт, що певний розвиток досяг свого апогею в XX столітті, ще не означає, що він викликав бурхливі зміни саме перебуваючи на своєму піку. Дана ілюзія посилюється ще й інстинктом пріоритезації подій, які ми бачили на власні очі або ж спостерігали по телебаченню, над подіями, що не мають живих доказів.

Лише незначна частка людей безпосередньо розглядала як потенційну кандидатуру інше століття, окрім XX. Це, як правило, тому, що вони за рахунок своєї спеціалізації були добре обізнані з наслідками раннього технологічного розвитку — будь то стремено, кінний плуг, друкарський верстат або телеграф. Я не вів підрахунку, але було б справедливим сказати, що коли я ставив питання: «Яке століття зазнало найбільше змін?», то майже 95 % опитаних людей відповідали: «XX століття», відповідно враховуючи багато тогочасних технологічних відкриттів. Серед інших 5 % більшість називала попереднє, XIX століття, спираючись на інші технологічні дива; і лише невеличка кількість людей згадували про нетехнологічні відкриття до 1900 року, наприклад як-от Ренесанс або кампанія за права жінок. Наскільки я пам'ятаю, ніхто навіть не запропонував жодне століття раніше XI, хоча можна було б згадати V століття, яке бачило крах західної частини Римської імперії.

Деякі люди відповідали, ставлячи власне питання: «Що ви маєте на увазі під змінами?». На перший погляд, відповідь очевидна. Але водночас і дуже цікава. Всім відомо, що зміна — це перебудова державного ладу. Проте, прохаючи назвати століття, що зазнало найбільших змін, люди, здається, нехтують сенсом цього слова. Колективний людський досвід, накопичений протягом тривалого періоду часу, настільки величезний для нас за своїми масштабами, що розмірковувати про численні зміни та різні чинники, які він включає в себе, важко, так само як і виміряти їх чисельно. Ми можемо підрахувати деякі конкретні зміни протягом століть — очікувану та фактичну тривалість життя, темпи відтворення населення і зріст людини, споживання на душу населення і середню заробітну плату. А за останню тисячу років ми навіть спромоглися

визначити такі речі, як відвідування церкви, рівень насильства, добробуту і освіченості. Але для точного вимірювання будь-якої з цих речей потрібно повністю ізолювати її від інших аспектів нашого життя. На практиці ж це зробити досить важко, адже ми не можемо виміряти відмінності в способі життя. Це ніби намагатися виміряти любов.

Хоча, насправді, це набагато складніше, ніж виміряти любов. Урешті-решт, любов може бути пов'язана з певним масштабом — починаючи, скажімо, від надісланої листівки на день Святого Валентина і закінчуючи флотилією із тисячі кораблів, спущених на воду, аби відвоювати кохану. Спосіб життя не можна так легко пов'язати з масштабом. Будь-які кількісні зміни, які можна вважати найбільш значущими, з легкістю протиставляють іншій кількісній зміні. Наприклад, у XX столітті спостерігалось безумовно найбільше зростання очікуваної тривалості життя: у більшості європейських країн вона збільшилася більш ніж на 60 %. Але, на противагу цьому можна навести дані, що в попередні століття окремі чоловіки і жінки мали майже таку ж потенційну тривалість життя. Навіть у Середні віки деякі люди доживали до 90 або більше років: Гільберт Семпрінгемський помер 1189 року у віці 106 років; сер Джон де Саллі помер 1387 року на 105 році життя. Сьогодні ж далеко не всі люди доживають до такого віку. Хоча, у Середні віки було порівняно мало людей старших за 80 років, адже майже половина тогочасних дітей навіть не досягали повноліття. Але з точки зору максимально можливої тривалості життя, протягом усього тисячоліття відбулося мало змін. І тому, тільки-но люди намагаються знайти вимірюваний фактор для того, щоб відповісти на запитання про найістотнішу зміну, вони відкидають інші вимірювані показники. Чому ж обирають саме ці, а не інші? Як із вищенаведеним вибором фактичної тривалості життя на відміну від потенційної, це питання виключно особистих переваг.

Це, звісно, дає підставу припустити, що дане питання не більше ніж азартна гра: ніби цікава і кумедна дискусія на зразок «Хто був найвеличнішим королем Англії?». Але насправді це більш серйозне питання. Як я вже намагався показати в моїй книзі *«Путівник для мандрівника в часі»*, розуміння людського суспільства в різні періоди часу дає нам більш глибоке уявлення про природу людства, ніж ті поверхневі враження, які ми отримуємо, спостерігаючи за сучасним життям. Історія допомагає нам побачити повний спектр наших можливостей і неспроможностей як біологічного виду; це не просто ностальгічний погляд на речі, якими вони були колись. Ми не можемо розглядати теперішнє в перспективі, не дивлячись на минуле. Лише озираючись назад, наприклад